

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 2, 2018

Sayfa: 789-804

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[23-02-2018] – [22-04-2017]

Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmaları Çerçevesinde Devletlerin Açık Denizlerdeki Hakları

Hakan ARIDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Asst. Prof., Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

orcid.org/0000-0002-2119-4508

hakan.aridemir@dpu.edu.tr

Öz

Deniz alanları devletlerin çıkarları açısından büyük öneme sahiptir. Devletler bu alanlardan ekonomik, siyasi ve askeri olarak faydalar sağlamaktadır. Bu nedenle devletler deniz ülkelerinin sınırlarını belirleme ve bu alanlardan yararlanma konusunda oldukça hassastırlar. Uluslararası hukukta bu anlamda devletler arasındaki çıkar çatışmalarını önlemek ve denizlerdeki istikrarı tesis etmek amacıyla bir takım kurum ve kurallar oluşturulmuştur. Bu noktada deniz hukukuna yeni kazandırılmış münhasır ekonomik bölge kavramı bunlardan birini oluşturmaktadır. Münhasır ekonomik bölge kavramı birçok devlet tarafından benimsenmiş ve devletler karasularının ötesindeki açık deniz alanlarında münhasır ekonomik bölgeler ilan etmişlerdir. Bu durum hiç kimsenin egemenlik iddiasında bulunmadığı açık deniz alanlarının daralmasına neden olmuştur. Çalışmada uluslararası hukukun belirlediği kurallar çerçevesinde münhasır ekonomik bölgede devletlerin haklarının niteliği ve uygulanabilirliği açısından mevcut durum incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Münhasır Ekonomik Bölge, Deniz Hukuku, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Açık Deniz

State Rights In The High Seas Within The Frame Of Exclusive Economic Zone Debates

Abstract

Marine spaces are of great importance in terms of the interests of states since they gain economic, political and military benefits from these areas. Therefore, states are very sensible of issues concerning the determination and utilization of maritime boundaries. As part of the international law, a number of institutions have been established and a set of codes has been formulated in order to prevent conflicts of interest between the states and to maintain stability in the seas. At this point, the newly acquired concept of exclusive economic zone in maritime law constitutes one of them. The concept of an exclusive economic zone has been adopted by various states. Thus, states have declared exclusive economic zones in offshore areas beyond their territorial waters. These developments led open sea areas, which is claimed by no country, to become narrow. The present study examines the current situation in terms of the nature and applicability of the rights of states in the exclusive economic zone within the framework of the regulations established by international law.

Keywords: Exclusive Economic Zone, Maritime Law, United Nations Convention on the Law of the Sea, Open Sea

Giriş

Kavramsal ve Tarihsel Arka Plan

Münhasır Ekonomik Bölge'nin (MEB) tarihsel olarak başlangıç noktası 1945 yılına kadar uzanmaktadır. ABD başkanı Truman tarafından 1945 yılında yayınlanan bildiriye ABD'nin deniz kaynakları üzerindeki yargılama ve kontrol yetkisi olduğu ve bunun açık denizlerin serbestliği ilkesine zarar vermediği belirtilmiştir (Çetin, 2014: 7). Truman bildirisi karasularının ötesindeki deniz kaynakları üzerinde ilk ve en önemli yetki iddiaları olması dolayısıyla MEB'in gelişmesinde önemli bir adım olmuştur (Gökalp, 2012: 5).

Truman bildirisi ile başlayan ve karasularının ötesindeki doğal kaynaklar üzerinde münhasır hak talepleri, sadece toprak altı ve deniz tabanı ile sınırlı kalmamış, bu iddialar karasularının ilerisindeki açık deniz yüzeyi ve deniz tabanı arasındaki deniz suyu tabakası içerisindeki doğal kaynakları da içine alacak şekilde genişlemeye başlamıştır (Karataş, 2015). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında pek çok Latin Amerika devleti ABD'yi takip ederek denizlerdeki yetki alanlarını 200 mile çıkartarak bu alanlarda seyir serbestisi dahil olmak üzere canlı ve cansız kaynaklar üzerinde hak iddia ederek egemenlik alanlarını genişletecek tek taraflı ve çok taraflı bildirimler ilan etmişlerdir (Evans, 2014: 673). İlk olarak Şili ve Peru 1947 yılında sahillerinin ötesindeki 200 millik alanda mutlak egemenlik sağlayacak bölgeler ilan etmişlerdir (Tanaka, 2015: 127). 1949 yılında bir takım Arap devleti de bu yönde kararlar almışlardır (Jayan, 2013: 108). Bu bağlamda genellikle kıta sahanlığından yoksun veya denizlerden yeteri kadar fayda sağlayamayan devletlerden Kosta Rika (1948), El Salvador (1950), Honduras (1951) gibi devletler de denizlerdeki egemenlik alanlarını 200 mile çıkarmıştır.

Çok taraflı bildirimler ise genellikle uluslararası tepkileri azaltmak ve bölgesel işbirliğini sağlamak amacıyla ilan edilmiştir. Latin ve Güney Amerika devletleri bu amaçla Santiago Bildirisi (1952), Montevideo Bildirisi (1970), Lima Bildirisi (1970) ve Santa Domingo Bildirisi'ni (1972) ilan etmişlerdir (Tanaka, 2015: 127-128). Bu bildirimlerden Santa Domingo Bildirisi'nde Karayip Devletleri tarafından MEB'in oluşmasında önemli yere sahip olan miras denizi kavramı (patrimonyal sea) ortaya atılmıştır (Açıkgönül, 2012: 24). Bildiriye sahildar devletin, miras denizi olarak adlandırdıkları, karasularına bitişik sularda, deniz yatağında ve toprak altında bulunan doğal kaynaklar üzerinde egemenlik hakları olduğu ve bu bölgenin 200 milin ötesine geçemeyeceği hükümleri ilan edilmiştir (Başeren, 1995: 30). Bu devletler miras denizi kavramı ile sahildar devletlere hem karasuları hem de açık deniz rejimlerinin özelliklerini taşıyan, kıyı devletinin kıyılarına bitişik sulardaki deniz yatağında münhasır haklar veren deniz alanlarını oluşturmayı amaçlamışlardır (Çetin, 2014: 6). Sahildar devletler yenilenebilir olup olmadığına bakılmaksızın doğal kaynaklar üzerindeki

egemenlik haklarına miras denizi uygulayacaklarını ve diğer devletlerin bu bölgede seyrüsefer ve uçuş serbestisi, kablo ve petrol borusu döşeme gibi haklarını kendi haklarına zarar gelmemesi koşuluyla kabul edeceklerini duyurmuşlardır (Bozkurt, 2006: 66).

Sahillerinin açıklarındaki deniz kaynaklarını münhasıran kontrol etmek isteyen bu devletler geleneksel kurullarla bunu gerçekleştiremeyince, tek taraflı tasarruflarıyla önce karasuları genişliğini arttırmışlar, daha sonra ise münhasır balıkçılık bölgeleri ilan etmeye başlamışlardır (Başeren, 1995: 27). MEB'in uluslararası hukuka girmesinde bu iki kavramın büyük etkisi olmuştur. MEB'in ilk kez konuşulduğu yer ise Afrika-Asya Hukuk Danışma Komitesidir. 1971 yılında bu komitenin yaptığı toplantıda MEB Kenya delegesi tarafından ortaya atılmış ve bu tarihten itibaren tartışılmaya başlanmıştır (Topsoy, 2012: 220). 1973 yılında başlayan III. Deniz Hukuku Konferansında ise karasularının ötesindeki doğal kaynaklar üzerinde hak taleplerini karşılayacak bir deniz alanının hukuki statüsünün ne olacağı ve bu alanın ne kadar genişliğe kadar uzanacağı konuları konuşularak konferans sonrası kabul edilen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'yle (BMDHS) birlikte kavram uluslararası hukuka kazandırılmıştır (Karataş, 2015: 85). Sözleşmenin V. Bölümünde (madde 55-75) MEB düzenlenmiş ve sözleşmenin 16 Kasım 1994 yılında gerekli onayları almasıyla birlikte yürürlüğe girmiştir (Sur, 2011: 306).

MEB'in Devletler Açısından Önemi

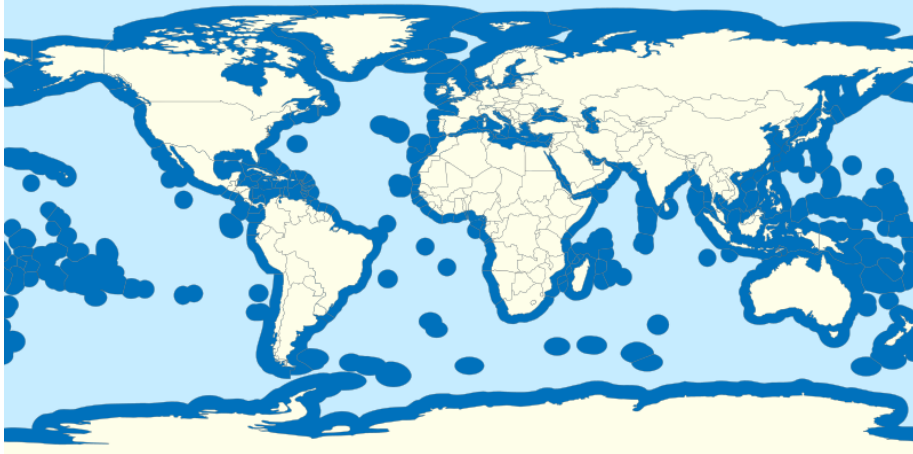
Deniz hukuku uluslararası hukukun en önemli konularından biridir. Denizlerdeki kurallar genellikle devlet pratiklerini yansıtan örf ve adetlerle oluşmaya başlamış ve sistemli bir şekilde yürütülen kodifikasyon çalışmalarıyla belirli kurallar çerçevesine oturtulmuştur. Denizler önce devletlerin egemenliğine tabi kısım ve açık deniz kısmı olarak iki bölümü oluşturmaktaydı. Devletin egemenliğindeki kısım iç sular ve karasuları olarak saptanırken açık denize ait alanlarda bitişik bölge, kıta sahanlığı ve MEB rejimleri oluşturulmuştur (Toluner, 1989: 66). MEB kavramı çok eski bir geçmişe sahip olmasa da devletlerin bu yöndeki girişimleri ve çabaları sonucu hukuksal bir boyut kazanmıştır. Sözleşme daha onaylanmadan pek çok devlet MEB'ler belirlemeye başlamıştır.

MEB'in ortaya çıkmasında en büyük nedenlerden biri deniz kaynaklarına olan ilgidir. Devletlerin gelişen ekonomileriyle birlikte kaynakların kıt olduğuna dair inançların güçlenmesi ve mevcut sözleşmelerin bu kaynaklar üzerindeki hükümlerinin yetersiz olması bu konuda yeni düzenleme ihtiyacı doğurmuştur. Bu düzenlemelerin temelinde ise canlı kaynaklardan faydalanma amacı yatmaktadır. Çünkü kıyı devletlerinin deniz yatağı ve cansız doğal kaynaklar üzerindeki hak ve yetkilerini düzenleyen ve hali hazırda uygulanan bir kıta sahanlığı sözleşmesi bulunmaktaydı (Aksar, 2015: 53).

II. Dünya savaşı sonrası çok sayıda sahil devlet denizlerdeki egemenliklerini pekiştirmek amacıyla kendilerine belirli deniz alanları belirlemişlerdir. 1970'li yılların başlarında MEB kavramının iyice yerleşmeye başlamasıyla devletler belirli bir uzlaşa ile uluslararası menfaatlerini pekiştirmeyi amaçlamışlardır. Özellikle gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Gökalp, 2012: 7). Ancak az gelişmiş devletlerin gelişmelerini destekleme amacı istendiği şekilde uygulanamamıştır. Bu kavramın kabulüyle devletler arasındaki çıkar çatışmaları ve bunların çözümündeki zorluklar ortaya çıkmaya başlamıştır (Toluner, 1989: 272).

2010 itibariyle yaklaşık 130 devlet MEB ilan etmiş bulunmaktadır. Bu 130 devlet arasında, MEB ilan eden devletler bulunmakla birlikte kimi devletler ekolojik bölge veya balıkçılık bölgesi ilan etmişlerdir. Ancak gerek coğrafi açıdan elverişsiz, gerekse de denize kıyısı olmayan devletler bu bölgelerde diledikleri gibi MEB ilan edememektedirler. MEB ilan etmeyen devletlerden Somali 200 mil karasuları ilan etmiştir. Öte yandan, Ekvator ve Peru ise her ne kadar karasuları olarak nitelendirilmese de, MEB'den çok daha geniş yetkilerin kabul edildiği bölgesel alanlar ilan etmişlerdir (Çamyamaç, 2010: 381).

Harita 1: Münhasır Ekonomik Bölgeler

Kaynak: <http://gcaptain.com/nautical-miles-land-flashpoint/>(10.01.2018).

Sahil devletlerin okyanuslar üzerindeki bu tür egemenlik alanları belirlemesiyle birlikte dünyadaki denizlerin % 36'lık kısmı MEB'lerden oluşacaktır. Bu tür bir alan açık denizlere tabi olan geniş ve aynı zamanda kaynaklardan yararlanma bakımından devletleri kısıtlayacak bir durum ortaya çıkarmaktadır (Toluner, 1989: 272). Küresel balıkçılığın %90'ı, petrol yataklarının %87'si devletlerin belirledikleri bu MEB alanları içerisindedir.

Bu alanlardaki kaynaklardan mahrum kalınması pek çok devlet için ekonomik dezavantajlar yaratmaktadır (Patuzi, 2015: 149).

Dünyanın okyanuslarla kaplı alanı	Yaklaşık 335 milyon km ²
Açık denizler	200.4 milyon km ²
Karasuları	22.4 milyon km ²
Bitişik bölge	6.6 milyon km ²
Münhasır ekonomik bölge	101.9 milyon km ²
200 mil ötesindeki kıta sahanlığı hariç ulusal yetki altındaki deniz alanların toplamı	131 milyon km ²

Tablo 1: Çeşitli Deniz Alanlarının Karşılaştırılması

Kaynak: Jayan P.A.,(2013), Jurisdictional Waters Delimitation: India's Exclusive Economic Zone (Eez) in MvEnricaLexie Case, NALSAR LawReview, vol 7,No 1, s. 112.

MEB ile başlangıçta gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine katkı sağlama amacıyla ortaya çıkmış olmasına rağmen bugün gerçek anlamda baktığımızdan bu bölgelerden yararlanan devletlerin genellikle gelişmiş devletler olduğu görülmektedir. Bu devletlerin başında ABD, Rusya, Kanada ve Avrupa Birliği ülkeleri yer almaktadır. Özellikle ABD etrafındaki adaların sayesinde bu alanda en geniş MEB'ye sahip devlet konumundadır (Sur, 2011: 345). Elbette durumun böyle olması yalnızca gelişmiş devletlerin geniş MEB'lere sahip olmasıyla açıklanamaz. Öncelikle diğer devletlerin de bu alanlarda belirtilen ekonomik haklardan yararlanabilmesi için gerekli teknolojik yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Böylelikle gerek derin deniz yatağındaki madenlere ulaşmada gerekse balık avlanma kapasitesinde ileri teknolojiye sahip bir devlet de bu alanlardan mümkün olduğunca yararlanabilecektir. Gerekli yeterliliğe sahip olmayan devletler ise bu alanlarını gelişmiş ülkelere açıp, kaynakları paylaşmak durumunda kalmaktadırlar (Gökalp, 2012: 8).

Uluslararası Hukukun Kaynakları Açısından MEB

Uluslararası hukukun kaynakları bakımından MEB kavramını incelemek için Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesine bakmak gerekir. Divan bu konuda asli ve yardımcı kaynak olmak üzere ikili bir ayrıma gitmiştir. Asli kaynaklar uluslararası andlaşmalar, örf ve adet kuralları (teamül, yapılageliş) ve hukukun genel ilkelerinden oluşmaktadır. Yardımcı kaynaklar ise mahkeme kararları ve doktrinlerdir. Bunun dışında tarafların

andlaşması durumunda mahkeme hak ve nisfete göre bir çözüm yoluna gidebilecektir (Sur, 2011: 17-18).

Uluslararası hukukta yetkili bir üst otoritenin olmamasından dolayı elbette kural olarak sadece bu kaynaklara başvurmak yeterli olmayacaktır. Zaten Uluslararası Adalet Divanı da uluslararası hukukun kesin kaynaklarını sıralama maksadında değildir. Buradaki amaç uyuşmazlık sırasında başvuracağı kaynakları belirlemektir. Biz de MEB kavramını uluslararası hukukun kaynakları açısından incelerken, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesini referans alacağız.

Uluslararası Andlaşmalar Açısından

Andlaşmalar uluslararası hukuk kişileri tarafından akdedilir ve uluslararası hukuka tabi sonuçlar doğurur. Uluslararası hukuk kişileri ise devletler ve uluslararası örgütlerdir. Andlaşmalar uluslararası hukuk kişilerinin irade uyuşmalarıyla birlikte Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri çerçevesinde taraflar için bağlayıcı nitelikte olacaktır (Reçber, 2014: 69).

Uluslararası andlaşmalar bazı durumlarda ise mevcut örf ve adet kurallarını ya da bölgesel alanda uygulanan bir örf ve adet kuralını, bazı durumlarda yeni gelişme aşamasındaki muhtemel örf ve adet kuralını açık hale getirilebilir veya daha önceki devlet pratiklerinden bağımsız olarak yeni kurallar oluşturabilir. Andlaşmalar kural olarak irade uyuşmasını gerektirdiğinden dolayı yalnızca taraf devletler için bağlayıcı olacaktır. Ancak gelişmekte olan bir örf ve adet kuralına en başından itiraz etmeyen ve uluslararası hukukta benimsenen bir örf ve adet kuralı üçüncü taraflar için de bağlayıcı nitelikte olacaktır (Acer ve diğerleri, 2013: 40). Andlaşmalar bu bağlamda örf ve adet kurallarıyla sıkı bir ilişki içindedir. MEB III. Deniz Hukuku Konferansının sonucunda imzalanan BMDHS ile uluslararası hukuka girmiş ve daha önce uygulanmış olan örf ve adet kurallarını yazılı hale getirmiştir. Bu bakımdan üçüncü devletler için bağlayıcı nitelikte olacaktır. Nitekim andlaşmaya taraf olmayan Türkiye sözleşmenin belirli kuralları için örf ve adet kuralı oluşturduğu düşüncesiyle Karadeniz'de 200 millik bir MEB ilan etmiştir (Toluner, 1989: 273).

Örf ve Adet Açısından

Örf ve adet kuralları da andlaşmalar gibi uluslararası hukukta önemli bir işleve sahiptir. Zira somut olan andlaşmalar hukukuna göre örf ve adet kuralları daha önceden ortaya çıkmakta ve uluslararası hukukun ihtiyaçları doğrultusunda devlet pratiklerini yansıtmaktadır (Reçber, 2014: 161). Belirli bir süre boyunca deniz hukuku örf ve adet kuralları çerçevesinde yürütülmekteydi. Karasularının 3 deniz mili genişliğinde olması kodifikasyon çalışmaları sürecinde bile bazı devletler tarafından uygulanmaktaydı.

MEB çok eski bir geçmişe sahip olmamasına rağmen Truman Bildirisi'nden itibaren devletlerin deniz alanlarında egemenlik kurmaya başlaması ve tüm dünyada 200 mil genişliğinde yetki alanı belirlenmesinin yaygınlaşması uluslararası toplumda örf ve adet kuralı olduğu inancının yerleştiğinin göstergesidir. BMDHS ile de pozitif hukuk haline dönüştürülmüştür. Bunun dışında Uluslararası Adalet Divanı'nın Libya-Malta davasında MEB'in uluslararası örf ve adet hukukunun bir parçası haline geldiğini belirtmiştir (Bozkurt, 2006: 68-74).

Hukukun Genel İlkeleri Açısından

Geleneksel anlamda uluslararası deniz hukuku iki ana ilke etrafında şekillenmiştir. Bunlar denizlerin serbestliği ilkesi ve devletlerin egemenlik eşitliği ilkesidir (Misili, 2014: 181). II. Dünya Savaşı sonrası devletler tarafından atılan bazı adımlar denizlerdeki veya açık denizlerdeki serbestileri kısıtlamıştır. Bu kısıtlama sonucu, karasularının ötesindeki belirlenen MEB gibi bir deniz yetki alanında daha önceki uygulanan serbestlikler artık uygulanmamaktadır. Balıkçılık, yapay ada ve tesisler kurulması bilimsel araştırma yapılması gibi faaliyetlerin sahildevletinin belirlediği kurallar çerçevesinde gerçekleştirilecek olması daha önce serbest olan faaliyetleri engel teşkil etmektedir (Çamyamaç, 2010: 89).

Uluslararası deniz hukukunun diğer önemli ilkesi ise tüm devletlerin egemen eşitliği ilkesidir. Denizlerde devletlerin eşitliği, açık denizlerin serbestliği ilkesini ve hiçbir devletin diğer bir devlet üzerinde açık denizde yargılama hakkının olmadığını ortaya koymaktadır (Misili, 2014: 181). Böyle bir durumda MEB'de sahildevletlerin ekonomik haklar çerçevesinde hakları doğacaktır. Bunun dışındaki yetkiler için uluslararası hukukun belirlediği kurallar çerçevesinde diğer devletlere göre ayrıcalıklı değil, eşit bir pozisyonda olacaktır.

Bir başka hukuk ilkesi ise özellikle uyuşmazlıklarda başvurulacak olan hakça (hakkaniyet) ilkeleridir. BMDHS'nin MEB ile ilgili bölümündeki 74. madde de belirtildiği üzere sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletler arasındaki sınırlandırmanın belirlenmesinde hakça ilkeler göz önünde bulundurulacaktır. Görüldüğü üzere MEB'in belirlenmesinin her duruma uygulanabilecek genel bir kural yoktur. Her somut olay kendi içerisindeki koşullar çerçevesinde değerlendirilecektir.

Uluslararası Hukukun Yardımcı Kaynakları Açısından MEB

MEB Konusunda Mahkeme Kararları (İçtihat)

Mahkeme kararları her durum için bağlayıcı olmamakla birlikte yargı ve hakemlik organlarının sorunları çözerken benimsedikleri kararların değerlendirilmesine ışık tutmaktadır. Böylece yargı organları yeni bir hukuk

yaratmayıp, verdikleri kararların benzer davaların değerlendirilmesinde önemli bir kaynak olmaktadır (Reçber, 2014: 190).

MEB'in uluslararası hukukta yerleşmesi bakımından mahkeme kararları da etkili olmuştur. Uluslararası Adalet Divanı 1982 Tunus-Libya Davası'nda MEB'in uluslararası hukukta kabul edilebilir bir kavram olduğu belirtilmiştir (Bozkurt, 2006: 71). Ardından 1984 yılında ABD-Kanada arasındaki Maine Körfezi Davası'nda Divan kıta sahanlığı ve MEB sınırını aynı çizgi ile saptaması yönünde karar almıştır (Özkan, 2015: 380). Bunların yanı sıra MEB'in tamamen örf ve adet kuralı haline geldiği hakkındaki karar Uluslararası Adalet Divanı'nın 1985 yılındaki Libya- Malta Kıta Sahanlığı Davası'ndaki kararında kabul edilmiştir (Sur, 2011: 345-346).

Doktrin (Öğreti)

Uluslararası Adalet Divanı, doktrini, başka bir ifadeyle en uzman hukukçuların görüşleri olarak yardımcı kaynak olarak kabul etmektedir. Uluslararası hukukta Grotius ve Vattel gibi yazarların görüşleri özellikle deniz hukukundaki kuralların kodifikasyonu için kullanılmıştır (Sur, 2011: 84).

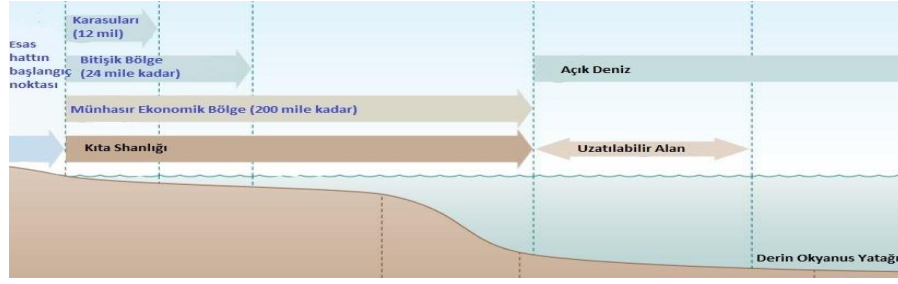
Uzman yazarların yanı sıra uluslararası deniz hukukunun düzene sokulması amacıyla deniz hukuku konferanslarında yapılan çalışmalar da doktrin olarak sayılabilmektedir (Sur, 2011: 84). Nitekim MEB kavramı III. Deniz Hukuku Konferansındaki karasuları ve bitişik bölge, kıta sahanlığı, MEB, açık denizler, açık denizlerde balıkçılık ve canlı kaynakların korunması ve bunlara ilişkin özel konuların düzenlendiği II. Komitenin yaptığı çalışmalarla ortaya çıkmış ve uluslararası hukuka kazandırılmıştır (Karataş, 2015: 85).

MEB'in Hukuksal Statüsü

MEB sahildar devletlere canlı ve cansız kaynak üzerinde ekonomik haklar veren ve diğer devletlerle sahil devleti arasında denge kuran bir bölgedir (Topsoy, 2012: 221). Bu bölge karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren en fazla 200 mil alana kadar uzanmaktadır (Toluner, 1989: 272). MEB ve kıta sahanlığı alanları birbirini kapsamakla birlikte sahildar devletler kıta sahanlığına herhangi bir bildirim yapmadan kendiliğinden sahip olurken, MEB'ler ilan etme yoluyla kazanılabilir (Karataş, 2015: 87).

Şekil 1: MEB'in Gösterimi

Kaynak: http://worldoceanreview.com/wp-content/downloads/wor1/WOR1_chapter_10.pdf (11.01.2018)

MEB'in hukuki statüsüyle ilgili 3 çeşit görüş vardır. Bunlardan ilki MEB'in karasularının hukuki niteliğini taşıdığı yönündeki görüştür. Örneğin Somali 200 millik bir alanda karasuları ilan etmiştir. Ancak bunun hukuki olarak bir karşılığı yoktur. BMDHS sözleşmesinde de MEB için karasularına bitişik ve karasularının ötesinde olduğu yönündeki düzenleme ve hakların niteliğine bakıldığından MEB'in karasuları statüsünden farklı olduğu görülecektir (Çamyamaç, 2010: 382).

Diğer bir görüş münhasır bölgenin açık denizlerin statünde olduğuna dairdir. MEB ve açık denizler rejimi arasında benzer pek çok nokta olmasına rağmen, açık denizlere ilişkin BMDHS 86. maddesinde açık denizlerin, karasuları ve MEB dışında kalan alanlar olarak tanımlanması, bu görüşün de geçersiz olduğunu göstermektedir (Çamyamaç, 2010: 382). Nihayetinde bakılacak olursa MEB ne karasuları ne de açık deniz rejiminden farklıdır. O halde BMDHS 55. maddesinde de görüleceği üzere özel hukuki rejime (sui generis) tabidir (Topsoy, 2012: 221).

Kıyı Devletlerinin Hak ve Yükümlülükleri

MEB'deki sahildevletlerin hakları, sözleşmenin 56. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre sahildevletler deniz yatağı üzerindeki sularda, deniz yataklarında ve bunların toprak altında canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, muhafazası ve yönetimi konularında egemen haklara sahiptir. Bu kaynakların dışında sudan, akıntılardan ve rüzgardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik faaliyetler konusunda da egemen haklara sahiptir.

Sözleşmede sahildevletlerin egemen haklarına uygun olarak suni adalar, tesisler ve yapılar kurma ve bunları kullanma, denize ilişkin bilimsel araştırma yapma, deniz çevresinin korunması ve muhafazası konularına ilişkin yetkiler kullanabilecektir. Devletler bu hak ve yetkilerini kullanırken, diğer devletlerin hak ve yükümlülüklerini de gözeterek sözleşmenin diğer maddeleriyle bağdaşacak şekilde kullanabileceklerdir.

Sahildar devletler bu bölgedeki canlı kaynaklardan faydalanırken, mevcut deniz alanındaki canlı kaynakların tehlikeye düşmemesi adına gerekli önlemleri almak için elindeki en iyi imkanları kullanarak, canlı kaynak stoklarının azami sabit randıman verecek seviyede tutulmasını amaç edineceklerdir(m.61). Bu çerçevede sahildar devlet MEB'deki av potansiyelini tespit ettikten sonra kendi av hacmini belirleyecektir. Artan av hacmini sözleşmenin diğer unsurları gözetilerek bölgesel veya alt-bölgesel anlaşmalarla diğer devletlere devredecektir. Kendi MEB'ini başka devletlere açan devlet şu hususları dikkate alacaktır: bölgedeki kaynakların kendi ulusal çıkarı açısından önemi, diğer devletlerin ihtiyaçları, buradan uzun süredir faydalanan ve katkı veren devletler açısından düzensizliklerin giderilmesi. Bunun dışında bu kaynakların işletilmesi ve kullanılması kıyı devletinin koyduğu kurallar çerçevesinde kullanılacaktır. Diğer devletler de sahildar devletin belirlediği kurallara riayet edeceklerdir (m.62). Bu noktada sahildar devletin MEB'in sahipliğinden ziyade kaynaklar üzerindeki sahipliği söz konusudur (Aksar, 2015: 53).

Sahildar devlet MEB'deki haklarını kullanabilmek için suni adalar, tesisler ve yapılar oluşturma, bunların işletilmesi ve kullanılmasına izin verme hakkına sahiptir. MEB'de suni adalar, tesisler ve yapılar oluşturacak devlet bunu diğer devletlere bildirmeli ve mevcudiyetlerini sürekli olarak belirtecek işaretler koymalıdır. Sahildar devletler oluşturdukları bu yapılar üzerinde gümrük, maliye, sağlık, güvenlik ve muhaceret konularındaki kanun ve kurallar çerçevesinde münhasır yetkiye sahip olacaktır. Bunun dışında uluslararası hukukun izin verdiği ölçüler çerçevesinde bu yapıların çevresinde 500 metreyi aşmayacak güvenlik bölgeleri oluşturabileceklerdir. Suni adalar, tesisler veya yapılar ve bunlar etrafındaki güvenlik bölgeleri, uluslararası seyrüseferde kullanılan belli başlı deniz yollarına engel olabilecek yerlerde kurulamaz. Ayrıca suni adalar, tesisler ve yapılar ada statüsünde olmamakla birlikte karasularına da sahip olamayacak ve varlıkları karasularının, MEB'in veya kıta sahanlığının sınırlandırılmasını etkilemeyecektir (m.60)

Diğer Devletlerin Hak ve Yükümlülükleri

Kıyı devletinin MEB çerçevesinde uymak zorunda olduğu yükümlülükler, genellikle, diğer devletler açısından hakları oluşturmaktadır (Çamyamaç, 2010: 386). Sahili bulunsun veya bulunmasın, bütün devletler, sözleşmeye uygun olacak şekilde seyrüsefer serbestliği ile uçuş serbestliğinden ve denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestliğinden yararlanabileceklerdir (m.58(1)). Diğer devletler bu hakları açık deniz rejimindeki gibi kullanabileceklerdir.

MEB'deki diğer devletler haklarını kullanırken ve yükümlüklerini yerine getirirken, sahildar devletin haklarını ve yükümlüklerini gözeteceklerdir ve sahildar devletin uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak kabul ettiği

kanun ve kurallar sözleşmeyle uyumluğu olduğu sürece bu kurallara riayet edilecektir (m.58(3)).

Coğrafi Açıdan Elverişsiz ve Denize Kıyısı Olmayan Devletlerin Hakları

Denize kıyısı olmayan devlet, adından da anlaşılacağı üzere, deniz kıyısına sahip olmayan, dolayısıyla etrafı karayla çevrili devlet anlamına gelmektedir. Bazı denize kıyısı olmayan devletlerin büyük göllere kıyıların bulunması bu devletlerin denize kıyısı olmama statüsünü ortadan kaldırmamaktadır (Çamyamaç, 2010: 27).

“Coğrafi açıdan elverişsiz devlet”, ilk olarak kıta sahanlığından yoksun devletler kavramı olarak ortaya atılmıştır. 1971 yılında MEB kavramının ortaya çıkmasıyla beraber, bazı devletlerin bu bölgeyi ilân edemeyecek konumda oldukları veya ilân etseler de beklenen yararı elde edemeyecek olduklarını görmesiyle birlikte, ortaya kıta sahanlığından yoksun devletleri de kapsayan “coğrafi açıdan elverişsiz devletler” kavramı çıkmıştır (Çamyamaç, 2010: 45).

BMDHS'nin 70. maddesinde coğrafi açıdan elverişsiz devletlerin tanımı yapılmıştır. İlgili maddede belirtildiği üzere “coğrafi açıdan elverişsiz devletten kapalı veya yarı kapalı bir denize kıyısı bulunan devletler de dahil olmak üzere, coğrafi durumları nüfuslarının tamamının veya bir kısmının besin olarak balık ihtiyacını yeterli şekilde sağlamalarını alt-bölgesel veya bölgesel devletlerin MEB'lerindeki canlı kaynakları kullanmalarına bağlı kılan sahildevletleri ile, kendilerine özgü bir MEB iddiasında bulunmayan sahildevletleri”ler anlaşılır.

Denizdeki doğal kaynakları açısından bu iki kavram arasında pek bir fark bulunmamaktadır. Zira Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi devletlerin Hazar Denizi ve Aral Gölüne kıyıları olduğu için gerek canlı gerek cansız doğal kaynaklar bakımından San Marino, Kırgızistan, Ruanda ve Bolivya devletleri kadar sorun yaşamamaktadırlar. Bu noktada en önemli sorun denize ulaşma noktasında yaşanmaktadır. Bu devletlerin açık denizlere doğrudan ulaşım olanakları yoktur ve bu devletleri denize kıyısı olmayan devlet kategorisinden çıkartılması durumunda bu devletler için kabul edilemeyecek bir haksızlık yapılmış olacaktır ve denize kıyısı olmayan devletlerin, denize ulaşmaları için tanınan haklardan mahrum kalacaklardır (Çamyamaç, 2010: 33-38).

Coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olmayan devletlerin hakları genel itibariyle canlı kaynaklar üzerindedir. MEB'e sahip bir devlet sözleşmenin canlı kaynakların korunması ve yararlanılması hükümlerine uygun olacak şekilde hakkaniyete uygun bir şekilde aynı bölge veya alt-bölgesinde bulunan devletlere avlanmaya katılma hakkı verilecektir (m.69(1) ve m.70(1)). Bu katılmanın şartları ve usulleri iki taraflı anlaşmalarla şu hususlar gözetilerek yapılacaktır:

“Sahildar devletlerin balıkçılar topluluğuna veya balıkçılık endüstrilerine zarar, verici her etkilerden kaçınılması zorunluluğu

Coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olmayan devletlerin mevcut alt-bölgesel veya bölgesel andlaşmalar uyarınca, diğer sahildar devletlerin MEB'lerinde canlı kaynakların avlanmasına katılmasının veya katılma hakkının boyutları,

Coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olmayan, sahildar devletin MEB'inde canlı kaynakların avlanmasına şimdiki katılmalarının boyutunun sahildar devlete özellikle ağır bir yük yüklemekten kaçınma zorunluluğu

İlgili devletlerin nüfusları için gerekli besin ihtiyaçları (m.69(2) ve m.70(3)).”

Bu hususlar çerçevesinde sahildar devletin, kendi MEB'indeki canlı kaynakların avlanması konusunda, kabul edilebilir av hacmi hemen hemen bölgedeki av potansiyeline eşit veya daha fazla ise bu devlet ve diğer ilgili devletler, bütün tarafları tatmin edici uygun şart ve hükümlerle, sahildar devletlerin MEB'lerinde canlı kaynakların avlanmasına katılma imkanı veren, hakkaniyete uygun bir şekilde andlaşmalar yapmak için işbirliğin içinde olacaklardır(m.69(3) ve m.70(4)).Bu devletler pratik düzenlemelerle bir çözüme varabilmek için her türlü çabayı gösterecekler ve bu geçiş döneminde, andlaşmanın sonuçlanmasını engelleyecek davranışlardan kaçınacaklardır (Kuran, 2009: 230).

Görüşmelerin başarısız olması durumunda devletler karşılıklı rızaları ile yargı yoluna başvurmakla yükümlüdür. Sınırlandırma sorununun yargı yolu ile çözülmesi ancak tarafların karşılıklı rızaları ile mümkün olabilecektir. Devletler uyuşmazlığı tek taraflı olarak yargıya götüremeyeceklerdir. Nitekim sözleşmenin 298. maddesi, devletlere deniz alanlarının komşu devletlerarasında sınırlandırılmasına ilişkin uyuşmazlıkların yargı yoluyla çözüme yükümlülüğü sözleşme kapsamı dışında tutma hakkı vermiştir ve devletler bu hakkı yalnızca sözleşmenin imzası, onayı veya katılım sırasında yapılacak bir beyanla kullanılabilir (Kuran, 2009: 230-231). Görüleceği üzere sözleşme devletler arasında andlaşma yapma zorunluluğu getirmemektedir. Bu bakımdan koşul ve usullerin andlaşma yoluyla belirleneceğinin düzenlenmiş olması kesin bir andlaşma yapılması anlamına gelmeyecektir. Bu durumda, sadece iyi niyetle andlaşma yapmak için görüşmelerin yapılması yeterli olacaktır. Bu görüşmelerin başarısız olması durumunda coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olmayan devletlerin katılım haklarından yararlanamayacağı aşikardır (Çamyamaç, 2010: 404).

Coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olmayan devletlerin gelişmişlik seviyesine göre de bir ayırım yapılmıştır. Buna göre coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olmayan gelişmiş bir devlet bu katılma hakkını yalnızca

gelişmiş devletlerin MEB'lerinde kullanabileceklerdir (Toluner, 1989: 277). Sahildar devletlerin MEB'e sahip olması için bu tür bir ayırım yapılmamasına karşın, coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olmayan devletlerin bu şekilde bir ayırma tâbi tutulması, hakkaniyete aykırı olduğu gerekçesiyle tartışmalara neden olmuştur (Çamyamaç, 2010: 407). Ayrıca sözleşmenin 71. maddesinde de belirtildiği üzere coğrafi açıdan elverişsiz ve denize kıyısı olup olmamasına bakılmaksızın, ekonomileri çok büyük ölçüde, kendi MEB'lerindeki canlı kaynakların işletilmesine bağlı olan sahildevletleri için tüm bu hükümler geçersiz olacaktır.

MEB'in Sınırlandırılması ve Uyuşmazlıkların Çözümü

İki devlet arasındaki mesafe 400 milden fazla ise herhangi bir sorun olmadan devletler münhasır ekonomik alanı belirleyebilmektedirler. Ancak kıyıları birbiriyle çakışan ve 400 milden az olan deniz alanlarının sınırlandırılması devletler için sorun teşkil edebilmektedir. Genel çerçevede devletler arasında MEB'in sınırlandırılması konusunda kıta sahanlığı sınırlandırılması için geçerli olan hakkaniyet ilkesi kabul edilmiştir. Buna göre MEB'in sınırlandırılması, kıta sahanlığında olduğu gibi, andlaşma yoluyla ve uluslararası hukuka uygun olarak hakça bir sonuca varacak şekilde yapılacaktır (Kuran, 2009: 229). Kıta sahanlığı konusundaki mahkeme kararları ve uygulamalar MEB sınırlandırmasında önemli rol oynayacaktır. Ancak deniz yatağı ve deniz yatağı üzerindeki sınırların farklı alanlara sahip olması nedeniyle sorunlarla karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır (Kuran, 2009: 231).

Sözleşmenin 74. maddesinde MEB'leri çakışan devletler için sınırlandırmanın Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde öngörülen şekilde hakkaniyete uygun olarak yapılacağı belirtilmiştir. Ancak taraflar arasında yürürlükte olan bir sözleşme var ise MEB'in sınırlandırılmasına ilişkin sorunlar bu andlaşmaya uygun olarak çözümlenecektir. Ayrıca taraflar andlaşmaya varıncaya dek geçici düzenlemeler yapabileceklerdir. Nihai andlaşmaya varıldığı zaman geçici düzenleme de ortadan kalkacaktır.

BMDHS'nin 59. maddesinde MEB içerisinde sözleşmenin ne hak ve ne de yetki tanıdığı durumlarda (arkeolojik ve tarihi eserlerin durumu ve askeri faaliyetler gibi.) sahildevletinin menfaatleri ile diğer devlet veya devletlerin menfaatleri arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü için hakkaniyete uygun ve uluslararası toplumun bütünü göz önünde bulundurularak çözümlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu maddenin MEB rejimiyle ilgili diğer kavramlar gibi yoruma açık olmasından dolayı hakkaniyet ilkesinin içeriğinin belirlenmesi zamana ve şartlara göre farklılık gösterebilecektir (Kuran, 2009: 224).

Hakkaniyet ilkesi ve bütün uluslararası toplumun menfaatlerini gözetmesi şartı muhtemelen diğer durumlarda da uygulanacak yöntemlerden

olacaktır. Bunun dışında sözleşmenin 74(2). maddesinde uygun bir süre içerisinde bir andlaşmaya varamayan devletlere sözleşmenin XV. kısımda öngörülen usullere başvurulması gerektiği belirtilmiştir. Uyuşmazlıkların çözümü araçlarından bağlayıcı kararlar sonuçlanan zorunlu usuller şunlardır: Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, Uluslararası Adalet Divanı, EK VII uyarınca oluşturulan Ad Hoc Tahkim Divanı ve EK VIII'de belirtilen uyuşmazlık kategorilerinden bir veya daha fazlası için EK VIII hükümleri uyarınca oluşturulan özel Tahkim Divanı (Batır, 2008: 59)

Sonuç

BMDHS ile kurallara bağlanan MEB kavramı, devletlere 200 mile varan genişlikte bir alanda hak ve yetkiler vermiş, buna karşın MEB'e sahip olan devletin, üçüncü devlete zarar vermemesi, sahili bulunmayan ve coğrafi bakımdan elverişsiz devletlere hakkaniyet ilkesi çerçevesinde bazı haklar tanınmasını öngörmüştür.

Denizlerin ekonomik amaçlarla kullanılması konusundaki tartışmalar, BMDHS'de MEB'de yürütülecek ekonomik faaliyetlerin hukuki statüsünün açık bir şekilde düzenlenmesiyle çözüme kavuşturulmuştur. İlgili uluslararası örf ve adet hukuku ile BMDHS kuralları birlikte değerlendirildiğinde MEB'de yürütülecek her türlü ekonomik faaliyetin açık bir şekilde yapılabileceği gözlenmiştir. BMDHS paylaşım konusuna da düzenleme getirmiş ve sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan denizlerde tarafların anlaşarak çözüm bulması kuralını getirmiştir.

BMDHS'nin 55. ve 86. maddeleri MEB'in kendine özgü (sui generis) bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır. Dünya üzerinde bu kavramın ortaya çıkmasıyla birlikte en çok fayda sağlayan ülkeler, ABD, Avustralya, Endonezya, Yeni Zellanda, Kanada ve Rusya gibi ülkeler olmuştur. Akdeniz özelinde düşünüldüğünde bu denize kıyısı olan ülkelerden Yunanistan, İtalya, Malta ve hukuki statüsü henüz belirsizliğini koruyan Kıbrıs adası en büyük faydayı sağlayacaklardır.

Sonuç olarak günümüzde ve gelecekte MEB tartışmalarının bu ülkeler özelinde gittikçe artan bir ivmeyle gerçekleşeceğini söyleyebiliriz. Bu tartışmaların giderilmesi öncelikle sözleşmeye taraf olunmasının sağlanması sonrasında ise BMDHS'deki uyuşmazlıkların çözüm mekanizmalarından daha fazla faydalanılması ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

Acer, Y ve Kaya, İ., (2013), **Uluslararası Hukuk**, Legal Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.

Açıkgönül, Y. E., (2012), **Deniz Yetki Alanlarının Hakça İlkeler Çerçevesinde Sınırlandırılması**, Legal Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul.

- Aksar, Y., (2015), **Teoride Ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara,
- Başeren, S. H., (1995), "Münhasır Ekonomik Bölge Kıt'a Sahaneliğinin Kavramsal Yapısını Etkileyen Bir Kurum Değildir", **Barolar Birliğı Dergisi**, sayı 1, s.s.24-38.
- Batır, K., (2011), **Yirmibirinci Yüzyılda Deniz Haydutluğı Ve Uluslararası Hukuk**, Usak Yayınları, Ankara.
- Bozkurt, E., (2006), "Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı", **Uluslararası Hukuk Ve Politika**, Cilt 2, No 5, s.s.50-74.
- Çamyamaç, A., (2010), **Denize Kıyısı Olmayan Ve Coğrafi Açından Elverişsiz Devletlerin Hukuki Durumu**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çetin, E., (2014), **Kıyı Devletinin Ve Diğer Devletlerin, Münhasır Ekonomik Bölgenin, Askeri Amaçla Kullanımına Dair Yetkileri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Evans, M. D., (2014), **The Law Of The Sea**, Oxford University Press, Fourth Edition, Oxford.
- Gökalp, İ., (2012), **Kıyı Devletinin Münhasır Ekonomik Bölgedeki Uygulama Yetkisinin Kapsam Ve Sınırları**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jayan P.A.,(2013), "Jurisdictional Waters Delimitation: India's Exclusive Economic Zone" (Eez) in Mv Enrica Lexie Case, **NALSAR Law Review**, vol 7, No 1, s.s.103-119.
- Karataş, S., (2015), "Münhasır Ekonomik Bölge Üzerinde Üçüncü Devletlerin Hak ve Yetkileri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, s.s.79-110.
- Kuran, S., (2009), **Uluslararası Deniz Hukuku**, Türkmen Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.
- Misili, S., (2014), "Açık Denizlerin Serbestliğı, Gemilerin Uyrakluğı Ve Bayrak Devleti Münhasır Yargı Yetkisi Arasındaki İlişkinin Teamül Hukuku, Konvansiyonlar Ve Mahkeme Kararları Işığında İncelenmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, Y. 2014, Sa. 1, s.s.179-208.
- Özkan, A., (2015), "Kıta Sahaneliğı Sınırlandırılmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat ve Doktrin", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Number: 31, s.s.367-386.

Patuzi, D., (2015), "The Concept Of The Economic Exclusive Zone", **Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences**, IIPCCL Publishing, Vol 1, No 1, Tirana, s.s.149-159.

Reçber, K.,(2014), **Uluslararası Hukuk Ders Kitabı**, Dora Yayıncılık, Bursa.

Sur, M., (2011), **Uluslararası Hukukun Esasları**, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Tanaka, Y., (2015), **The International Law Of The Sea**, 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge.

Toluner, S., (1989), **Milletlerarası Hukuk Dersleri**, 4. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Topsoy, F., (2012), "Münhasır Ekonomik Bölgede Yürütülen Yabancı Askeri Faaliyetlerin Hukuki Niteliği", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 3, s.s.217-265.

http://worldoceanreview.com/wp-content/downloads/wor1/WOR1_chapter_10.pdf (11.01.2018)

